

Posudek vedoucího na diplomovou práci

Knotková, Nela: Postavení kataforických slov v latinské větě

Nela Knotková ve své práci zkoumá postavení kataforických slov v latinské větě a jako korpus si zvolila vybrané texty Ciceronovy a Seneky Mladšího. Ve druhé kapitole diplomandka shrnula jednu z tradic bádání o latinském slovosledu reprezentovanou zejména pracemi PANHUISE (1982) a SPEVAK (2010).¹ Ve třetí kapitole se pokusila vymezit kataforu – tento typicky přehlížený jev –, poukázat na její frekvenci a představila také různé možnosti klasifikace katafor (využila zde své výborné znalosti francouzštiny a s pomocí internetových vyhledávačů narazila na inspirativní práce Marka KĘSIKA). Ve čtvrté kapitole nejprve představila metodu své analýzy a poté již samotná zjištění, převážně formou tabulek a komentářů k nim: diplomandka využila různé distinkce katafor navrhované KĘSIKEM a sledovala, zda je postavení kataforických slov ovlivněno např. lexikální realizací katafory, typem postcedentu, případně zda je ovlivněno dalšími proměnnými jako je autorův idiolekt, žánr apod.

Práce je přehledně strukturována a autorka v ní prokázala schopnost dobře text vystavět a jasně formulovat své myšlenky.

Primárním cílem práce bylo dílčím způsobem přispět do bádání o latinském slovosledu. Na rozdíl od Panhuisse i Spevaka zvolila diplomandka poněkud jinou metodu: nesoustředila se totiž na určité typy sloves s celkem ustálenými valenčními doplněními (Panhuisův nápad zaměřit se na různé obměny věty *aliquis mittit legatum ad aliquem* v Caesarových *Zápiscích* považují za velmi důvtipný; přesto však – jak právě sama Panhuisova práce ukazuje – trpí tato metoda zásadním nedostatkem: badatel sám musí určovat, co považuje za réma a za nejrematictější prvek, přičemž určování rématu není v latinské hutné próze plně komplikovaných souvětí a polovětných konstrukcí věc snadná); místo toho se diplomandka zaměřila na jev, který ze své podstaty tíhne k tomu být rématem – na kataforu. Katafora totiž vzhledem k tomu, že její referent neodkazuje ani k mluvní situaci ani k předcházející výpovědi není dobře predisponována k tomu sloužit jako tematický prvek (na rozdíl od anafory), naopak typicky bude prvkem rematickým (či alespoň salientním²), protože zůstává posledním střípkem informace, který je třeba doplnit (skutečným rématem bývá prvek, k němuž katafora odkazuje; katafora je jakýmsi dočasným, prozatímním zástupcem rématu ve své větě); to se u většiny zkoumaných kataforik na základě otázkového testu potvrdilo (i zde je tedy přítomna jistá

¹ Na zjištěních SPEVAK (2010) staví do velké míry také PINKSTER (2021), kterého diplomandka ve své práci také zohlednila, přestože na seznámení se s jeho více než stostránkovou kapitolou měla jen málo času (práce vyšla na konci března a nebyla v pražských knihovnách k dispozici okamžitě, ba ani knihovny tou dobou nebyly otevřené).

² Nela Knotková používá termín „salientní“ proto, aby mohla hovořit o klíčových prvcích v každé predikaci (ať jde o větu hlavní či vedlejší nebo o infinitivní konstrukci).

interpretační účast badatelky³), ovšem s výjimkou zájmených antecedentů vět vztažných. Už během vzniku práce jsem se já osobně přimlouval za to, aby tyto případy byly ponechány zcela stranou, protože se jedná o velmi specifické případy, naprosto nepodobné případům ostatním; Nela Knotková se – i proto, že vztažné věty tvořily podíl všech excerpt – rozhodla vyčlenit je do samostatného oddílu 4.5.

Východiskem práce bylo pozorování, že katafora celkem často stává na absolutně první pozici své věty, což jde proti predikci, kterou lze vyvodit z Panhuisova modelu (podle Panhuisse rematické prvky obvykle stávají při tzv. objektivním, neemfatickém slovosledu na předposlední pozici).⁴ Toto pozorování se nakonec v práci potvrdilo (katafora stojí v iniciální pozici ve 24 % případů, jak ukazuje tabulka 10 na s. 47), byť bylo notně korigováno zjištěním, že katafora se velice často vyskytuje také pouze v dvoučlenných větách typu *Ita fac:... Ita enim fac...* (21 % případů).⁵ Na předposlední pozici stojí sloveso v 16 % případů.

Práce vznikala v jisté časové tísní, a proto využívá celkem malý korpus textů:⁶ absolutní počet vytěžených katafor sice není malý; malý ale bohužel je počet souměřitelných: nesouměřitelnost je zapříčiněna nejen množstvím kategorií, do nichž Nela Knotková excerpta rozdělila (nutno však dodat, že tyto kategorie považuji za zcela přiměřené složitosti materiálu), ale i v rámci těchto kategorií se pak objevují věty s vyjádřeným/nevyjádřeným podmětem, s elipsou přísudku, se syntetickým/analytickým přísudkem (komponenty analytického přísudku mohou být u sebe nebo nemusí, jeho pomocná část může být vypuštěna, může se objevit ještě modální či fázové sloveso apod.). Při praktické analýze se ukazuje, že už existence různých typů přísudků (přísudky mívají standardně od 0 do textových 3 slov, která mohou být u sebe nebo různě rozeseta) značně komplikuje z Panhuisse odvozený model, ve kterém se počítá se slovesem na konci. Kdyby byla k dispozici rozsáhlejší excerptce, bylo by možné si předem stanovit, že se diplomandka zaměří pouze na souměřitelné případy, například na ty se syntetickým, explicitně vyjádřeným predikátem, a ostatní případy vůbec nebude excerptovat (nebo je případně bude analyzovat zvlášť): v situaci, kdy je ovšem každé excerptum drahocenné, si nemohla dovolit být takto velkorysá.

Závěry práce nejsou na první pohled spektakulární: katafora podle diplomandky může stát celkem leckde: statisticky nejčastěji na první pozici, často na první a zároveň předposlední pozici (ve větách o dvou komponentech), nezřídka na předposlední pozici před slovesem, ale vyloučené nejsou ani další pozice (druhá, poslední po slovese). Nepotvrdil se výraznější vliv

³ Nicméně interpretace je zde výrazně jednodušší (omezuje se v zásadě na ověření apriorního předpokladu).

⁴ Panhuisův model však kritizuje už právě i SPEVAK (2010).

⁵ To je velmi zajímavé i vzhledem k tomu, že se jazyk učíme induktivně, máme-li větu tvořenou pouze kataforou a slovesem, je snadnější vyvodit, že „katafora je první“, než že „katafora je předposlední“ nebo „katafora je před slovesem“. To je ještě umocněno v četných případech, kdy katafora stojí absolutně první, sloveso absolutně poslední, věta nemá žádné další větné členy, ale mezi kataforou se nachází jedno, nezřídka i dvě synsémantika (např. *Ita enim fac*).

⁶ Nicméně pro diplomovou práci je to korpus přiměřený a dostačující.

některé ze sledovaných proměnných na postavení katafory (autor, žánr, typ propozice, ve které se katafora nachází), slabý vliv by mohl mít snad jen lexikální obsazení katafory a typ postcedentu. Variabilita v postavení kataforických slov však ukazuje, že latinský slovosled se nedá vykládat čistě jen na základě pragmatických faktorů, které se na řazení slov nepochybně podílejí, ale do hry vstupuje celá řada faktorů dalších, jež vypočítává PINKSTER 2021. Nesmíme se dát strhnout absencí fixního slovosledu k ukvapenému závěru, že latinský slovosled se automaticky musí podobat slovosledu současné češtiny jen s tím rozdílem, že se v něm sloveso staví na konec a přívlastky se chovají trochu jinak.⁷

Přínos práce spatřuji **zaprvé** v tom, že z nové pozice a novou metodou potvrzuje kritiku Panhuisova modelu (jenž je přijatelný jen jako krajní zjednodušení), kterou formulovala už SPEVAK 2010; **zadruhé** v tom, že práce upozorňuje překladatele a interprety latinských textů, aby byli obezřetní se zájmenými slovy na začátku věty (zejména zrádné bývá iniciální *ita* či *itaque*, které nemusí signalizovat důsledkový poměr a může být kataforické);⁸ **zatřetí** v pozornosti, kterou obrací k samotné katafoře, k jejím různým typům a také k její frekvenci: zjištění, že katafora představuje zhruba každé 53. slovo u Seneky a 55. slovo u Cicerona bylo pro mě zcela šokující:⁹ předpokládám, že například takové *supinum* bude v textech mnohem méně časté (rozhodně se nevyskytuje v každém odstavci) a přesto se mu na našich kurzech i na SŠ dostává při latině mnohem větší pozornost než katafoře.

Formálně je práce zvládnuta velice dobře; pravopisné nedostatky se vyskytují naprosto minimálně.

Na základě výše uvedeného se domnívám, že práce **může být připuštěna k obhajobě** a navrhuji ji hodnotit známkou **výborně**.

V Praze 31. 8. 2021

Mgr. Michal Ctibor, Ph.D.

⁷ Osobně se domnívám, že pokud lze s něčím srovnávat slovosled v latinských literárních textech, tak například se slovosledem češtiny 19. století.

⁸ K tomu srov. s. 9 a pozn. 1. Je škoda, že diplomandka neměla již čas na to pokusit se projít české překlady latinských děl a zjistit, jak si překladatelé počínají. Z interpretačních seminářů mám osobní zkušenost, že studenti v takových případech (a mnohdy neprávem) upřednostňují anaforickou interpretaci na úkor kataforické.

⁹ Nutno dodat, že toto platí o textech argumentačního typu, u historiků by to jistě bylo jiné.